

S
K
A
S

3/1996

Suomen keskiajan arkeologian seuran jäsentiedotteessa julkaistaan tietoa yhdistyksen toiminnasta, artikkeleita, kirja-arvosteluja sekä muita keskiajan ja uuden ajan arkeologiaan liittyviä asioita. Kirjoittajia pyydetään toimittamaan julkaistavaksi tarkoitetun aineiston seuran osoitteeseen viimeistään kolme viikkoa ennen seuraavan numeron julkaisupäivää, joka ilmoitetaan erikseen tiedotteen edellisessä numerossa. Tekstit toimitetaan disketillä, jollakin yleisellä tekstinkäsittelyohjelmalla kirjoitettuina. Piirroksia ja karttoja voidaan myös julkaista, mutta ei valokuvia.

Julkaisija : Suomen keskiajan arkeologian seura -
Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry
PL 286
20101 Turku

Toimittaja : Henrik Asplund
(921) 333 5252 (työ)
(921) 253 5594 (koti)
henrik.asplund@utu.fi (sähköposti)

Chateau Gaillard Gillelejässä

Knut Drake

Elokuun viimeisellä viikolla järjestettiin *Chateau Gaillard* -symposiumi Tanskassa Gillelejen lomakeskuksessa Pohjois-Sjællandilla. Siihen osallistui noin sata linnatutkijaa 19:sta maasta.

Chateau Gaillard -kokousten isä oli *Michel de Boüard* (1909-1989), joka toimi arkeologian professorina Caenin yliopistossa ja jota pidetään modernin keskiajan arkeologian perustajana Ranskassa. Hänen aloitteestaan järjestettiin ensimmäinen kansainvälinen linnasymposiumi Chateau Gaillardissa vuonna 1962 ja siitä lähtien kokouksia on ollut joka toinen vuosi. Tämänvuotinen symposiumi oli järjestyksessä 18.

Gillelejässä pidettiin yli 30 esitelmää ja esitettiin kymmenkunta posteria. Ohjelma oli hyvin tiukka eikä keskusteluun jäänyt yhtään aikaa. Yleisteemana oli linnojen rakentaminen ja uusia näkemyksiä tästä aiheesta esittivät *Werner Meyer* Baselista, *Roberto Parenti* Sienasta ja *John Zimmer* Luxemburgista. *Niels-Knud Liebgott* Kööpenhaminasta osoitti esitelmässään miten tiilentekotaidon omaksuminen oli linnojen rakentamisen edellytyksenä 1100-luvun Tanskassa. Useimmat puhujat eivät kuitenkaan pysyneet ruodussa vaan esittelivät käynnissä olevia omia kaivauksia, aihe joka ei aina ole niin jännittävä.

Vanhan tavan mukaan ohjelmaan kuului useita ekskursioita. Pohjois-Sjællandilla tutustuttiin sellaisiin mielenkiintoisiin kohteisiin kuin Gurre, Næsholm, Søborg ja Bastrup. Kokopäiväretkiä tehtiin Samsøhön ja Skooneen. Glimmingehusissa *Anders Ödman* kertoi miten linnan 500-vuotisjuhlia vuonna 1999 valmistellaan.

Seuraava *Chateau Gaillard* -kokous on elokuussa vuonna 1998 Grazissa Itävallassa, jolloin aiheena on linnat sotilastukikohtina. Tähän symposiumiin ei kuitenkaan voi ilmoittautua, vaan ranskalaiseen tapaan osallistuminen tapahtuu *Comité permanentin* kutsusta. Pohjoismaalaisilla tutkijoilla on kuitenkin entistä paremmat mahdollisuudet tulla kutsutuksi koska *Johannes Herz* Kööpenhaminasta valittiin komitean *presidentiksi* seuraavaksi kaksi-vuotiskaudeksi.

Keskiajan tutkijat Perämeren rannalla

Markus Hiekkanen

Elokuun lopulla kerääntyi nelisenkymmentä keskiajan tutkijaa Oulun Nallikariin kertomaan uusimmista tutkimustuloksista ja -suunnista sekä juttelemaan ja tutustumaan. Oli *Dies Mediaevales*, Keskiajan päivät, jotka nyt tavan mukaan kaksipäiväisinä järjestettiin neljännen kerran. Ensimmäisethän olivat Tampereella vuonna 1990, sitten tavattiin Turussa vuonna 1992, mistä viestikapula siirtyi Helsinkiin vuonna 1994. Nyt sitten Oulu, ja kun seuraava kokous sovittiin pidettäväksi Tampereella vuonna 1998, Turun puolestaan ollessa vuorossa suurena juhluvotena 2000, on traditionmuodostus vahvaa.

Puitteet Oulussa olivat antoisat: faciliateetit Pohtossa miellyttävät, Perämeri kuiski syksyn tuloa vieressä ja taivaanrannassa siinsi Hailuoto, eräs pohjoisen keskiajan tutkimuksen kentistä. Ohjelma oli sopivan väljä - kahvitaukoihin ja rattoisaan jutusteluun riitti hetkiä. Illalla pidettiin kunniakkaassa ravintola Franzénissa juhla, jossa paikallisen keskiaikaseuran jäsenet kertoivat ajatuksistaan (niistä kuulumme myös päivällä) ja esittivät tanssia. Järjestelyvastuu oli Oulun yliopiston historian laitoksella, jossa johdosta vastasi apulaisprofessori Jouko Vahtola.

Virallista antia olivat tietysti esitelmät, joita kuulumme kahden päivän aikana vajaa kaksikymmentä. Niiden kirjo oli yleiseurooppalaisesta keskiajan antiikkitaustasta (Veikko Litzen) pyhiinvaeltajälähteistön (Christian Krötzl) kautta Islannin naisten asemaan kristinuskon murrosajalla (Tuula Latva-Karjanmaa) tai Olaus Magnuksen kveeneistä ja birkarleista (Matti Enbuske) Leipzigin yliopistossa opiskelleita suomalaisia 1400-luvun alussa kiinnostaneisiin luentosarjoihin (Jussi Nuorteva). Niinpä niin, joka kerran päivillä tavatessamme ilahdun laajuudesta, jolla suomalainen keskiajan tutkimus etenee.

Miten sitten keskiajan arkeologia näkyi päivillä? Itse asiassa ei niin hyvin kuin olisi pitänyt - ja syytön en ole itsekään. Selkeästi teemaa edusti kaksi esitelmää, toinen Kirsti Paavolan, toinen Milton Nunezin pitämä. Paavola kertoi valloittavalla tavalla - "näette edessänne tyypillisen pohjois-suomalaisen keskiaikaisen kokoisen ihmisen" - niistä antropologisista ja muista havainnoista, joita hän on tehnyt Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin keskiajan löydöistä. Nunezin esitys sen sijaan oli valitettavasti pitkälle vanhan toistoa kiinnostavasta aiheesta (Kökarin keskiaikaisen hautausmaan vainajat)

huolimatta. Molemmat esitelmät olivat siis antropologisia luonteeltaan. Sen sijaan esine- tai rakennustutkimuksista, puhumattakaan maantieteellisemmästä lähestymistavasta emme kuulleet. Lähimpänä olivat Pentti Zetterbergin dendrotutkimusten esittely.

Luonnollisesti löysimme arkeologisesti kiinnostavia piirteitä mm. Jyrki Knuutilan korkeatasoisesta Pyhää Olavia koskevasta katsauksesta, Ari-Pekka Palolan piispa Maunua ja Kirsi Salosen aneprivilegiokirjeitä koskevien esitysten antaessa varmasti ideoita myös keskiajan arkeologin käyttöön. Mutta oli miten oli, eiköhän meidän keskiajan arkeologien olisi syytä Tampereella vuonna 1998 - puhumatta Turusta vuonna 2000! - antaa hiukan äänekäämmin kuulua itsestämme.

Eräs tärkeä päivien anti on mainitsematta: Veikko Litzenin Päivi Mehtosen esityksen pohjalta ehdottama yhteistyön tiivistäminen yliopisto- ja muutenkin tutkijatasolla otti heti tulta. Christian Krötzl ja Tapio Salminen Tampereelta rakensivat päivien jälkeen sähköpostiverkon, jossa vaihdetaan tietoja ja kuulumisia sekä myös keskustellaan tarpeen mukaan. Siihen pääsemistä voi kysyä Tapio Salmiselta (hitasa@uta.fi). Toinen saavutus on, että Veikko Litzen päätöskokouksen valtuutettuna on jo saavuttanut tuloksia keskiajan opintojärjestelmän kehitysedellytysten luomiseksi. Näistä asioista varmaan kuulemme lisää ensi vuoden puolella.

Kutsu syyskokoukseen

Suomen keskiajan arkeologian seuran
syyskokous pidetään Hämeen linnassa
perjantaina 22.11. kello 11.30.

Kolme kiveä ristissä ...

Petri Halinen

Suomen keskiajan ja uudemman ajan arkeologinen tutkimus on keskittynyt varsin selkeästi Etelä-Suomeen. Se onkin varsin ymmärrettävää, koska myös historiankirjoitus on keskittynyt samalle alueelle. Viime aikoina on pohjoisessa alettu tutkia yhä enemmän sekä keskiajan että uuden ajan historiaa arkeologian keinoin. Sen avulla voidaan yhdistää luontevasti esihistoriallisen ja historiallisen ajan aineellinen kulttuuri toisiinsa.

Pohjois-Suomen rautakautta ja keskiaikaa on luonnehdittu lähes löytötyhjäksi ajaksi. Vain joitakin irtolöytöjä on tunnettu - asuinpaikat ja haudat ovat jääneet löytymättä. Viimeisen vuosikymmenen aikana on kuitenkin tällä alueella menty aimo harppauksin eteenpäin. Lukuisia asuinpaikkoja on löydetty ja monet niistä on myös kartoitettu ja kaivettu. Jo sen aineiston perusteella voidaan tehdä perusteltuja hypoteeseja sekä asutuksesta yleensä että yhteisöjen luonteesta.

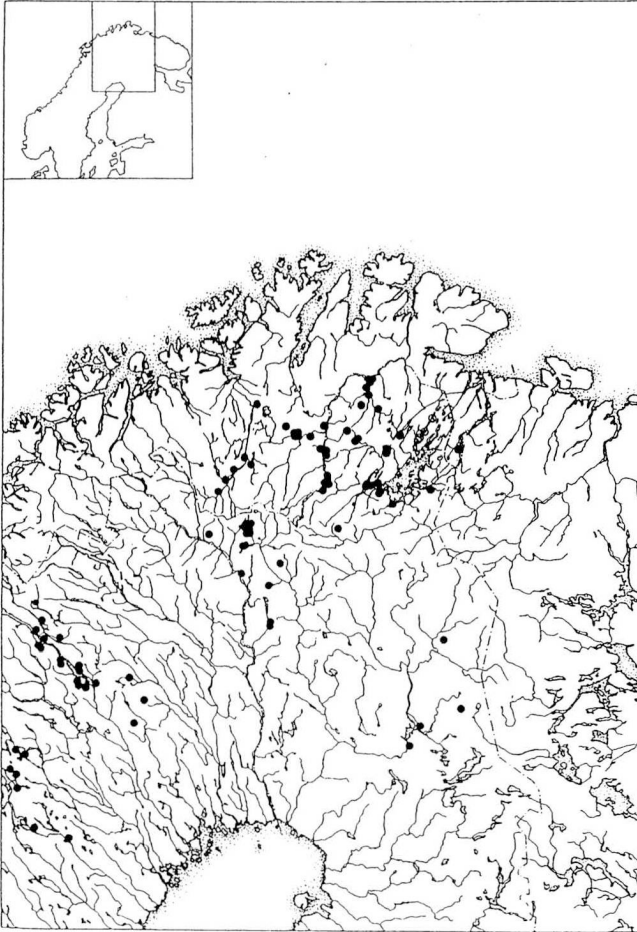
Pirjo Hamarin pro gradu -tutkielma (*Kolme kiveä ristissä ja vähän jäkälää päällä, Suorakaiteen muotoiset kivilatamukset pohjoisena muinaisjäännöstyypinä, Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto, Arkeologian laitos, Huhtikuu 1996*) on perusteellinen työ suorakaiteen tai ovaalin muotoisten kivilatamusten funktiosta ja niiden merkityksestä. Latomuksia tunnetaan Tunturi-Lapin lisäksi Pohjois-Norjasta ja Ruotsin tunturialueelta. Ne ajoittuvat rautakauden lopulta uuden ajan alkuun.

Hamari käy seikkaperäisesti läpi latomuksiin liittyvän tutkimushistorian ja keskeisen problematiikan. Vielä 1980-luvun lopulle asti kivilatomuksia pidettiin hautoina, mutta viimeaikainen tutkimus on yksituumaisesti osoittanut niiden olevan tulisijoja. Suurempien kivien reunustamien latomusten keskiosat on täytetty pienemmillä kivillä, joista osa on ollut palaneita. Maa niiden alla on ollut palanutta. Tämä selitettiin aikaisemmin johtuvan polttohautauksesta. Latomuksista löydetyt peuranluut olikin vaikeampi selittää hautaamiseen liittyviksi, mutta pienistä ristiriitaisuuksista ei tarvinnut välittää, jos kokonaisuus muuten toimi. Vieläkin löytyy joitakin, jotka uskovat latomusten olevan hautoja. Hamari lähtee siitä, ettei latomusten funktiosta ole nykyään enää pienintäkään epäilystä - ne ovat tulisijoja.

Latomusten yhteydestä ei ole löydetty muita rakenteita, minkä perusteella ne poikkeavat olennaisesti samaan aikahorisonttiin kuuluvista ns. stalotomteista. Stalotomtit ovat - yhtä Utsjoelta löytynyttä lukuun ottamatta -

Ruotsin pohjoisosien tunturialueiden muinaisjäännöstyyppi, jonka luonteenomainen piirre on tulisija ja sen ympärillä oleva turvevalli.

Latomukset sijaitsevat riveissä toisiinsa nähden ja niiden topografisessa sijainnissa on nähtävissä säännönmukaisuutta. Pienet rivit (1-4 latomusta) sijaitsevat paikoissa, joissa peuranmetsästys on ollut tuloksellista. Suuremmat rivit (5-10 latomusta) puolestaan sijaitsevat talviasuinpaikaksi soveltuvissa paikoissa. Latomusten määrä kielii siis myös niiden funktiosta.

*Suorakaiteen muotoisten latomusten levintä
Pohjois-Fennoskandiassa (Hamari 1996, 21).*

Koska arkeologinen aineisto usein jää vaille historiallista kontekstia ja sen vuoksi se nähdään luurankona vailla lihaa, on Hamari pyrkinyt selvittämään latomuksen merkityksen myös yhteisön kannalta. Latomukset liittyvät saamelaisen etnoksen muotoutumiseen; varhaissaamelainen etnos muuttuu saamelaiseksi. Yhteiskunnallisten muutosten takana on myös kasvava kauppa. Talvikylät ovat keskiajalla olleet tärkeitä kaupan keskuksia, joissa ostaja ja myyjä saattoivat kohdata toisensa hyvien kulkuyhteyksien varrella. Rautakauden lopun talvikyliin kokoonnuttiin pääosin samoista syistä kuin historiallisenkin ajan talvikyliin eli kaupan, verotuksen, sosiaalisten suhteiden ja oikeudellisten kysymysten vuoksi. Talvikylät organisaationa syntyivät 800-luvun tienoilla ulkoa tulevien kaupallisten ja valtiollisten paineiden johdosta.

Talvikyliä asema ja sitä kautta myös saamelaisyhteisöjen asema "etelän miehiin" nähden on Hamarin esittämässä näkemyksessä uutta verrattuna aiemmin julkaistuhin. Hän näkee saamelaisten ja vieraiden välisen vuorovaikutuksen perustuneen tasavertaisiin suhteisiin. Latomusten levintäalue on muodostanut oman kokonaisuutensa, joka on ollut riittävän vahva ylläpitämään kauppa- ym. suhteita tasavertaiselta pohjalta. Historialliset lähteet kertovat lappalaisten verottamisesta, mutta se ei ole ollut niin laajamittaista kuin on tavallisesti annettu ymmärtää. Itse katson "etelän miesten" vaikutuksen ulottuneen vain Etelä-Lappiin (Tunturi-Lapin eteläpuolelle), missä saamelaisyhteisö ei ollut yhtä hyvin organisoitunut kuin pohjoisempana.

Hamarin pro gradu -tutkielma on perustyö, jossa on käsitelty lähdekriittisesti suorakaiteen ja ovaalin muotoisiin kivilatomuksiin liittyviä kysymyksiä. Se tuo esille rautakauden lopulta aina uuden ajan alkuun liittyviä ongelmia, joita harvoin käsitellään eteläkeskeisessä historian tutkimuksessa. Tutkielma perustuu vielä vähäiseen kaivettuun aineistoon, josta johtuen talvikyläinstituution kehitysprosessin selvittäminen on vasta alkutekijöissään. Se antaa kuitenkin jo tässä vaiheessa mahdollisuuden esittää perusteltuja hypoteeseja saamelaisten ja suomalaisten (kainuulaisten, pirkkalaisten, karjalaisten) välisestä suhteesta - kaupallisesta, kulttuurisesta, valtapoliittisesta ym. Kun Lapin muinaisjäännöksiä tutkitaan lisää ja kun latomuksia tutkitaan lisää, voidaan edellä esitettyjä näkemyksiä tarkentaa, korjata tai heittää romukoppaan tarpeen mukaan.

*Suomen keskiajan arkeologian seura -
Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry.*

HÄMEEN KESKIAIKAA

Seminaari Hämeen linnassa perjantaina 22.11.1996

09.00	Ilmoittautuminen
10.00	Seminaarin avaus
10.15	Hans-Peter Schultz Hämeenlinnan Varikkoniemen kaivaukset 1986-1993.
10.45	Jussi-Pekka Taavitsainen Varikkoniemi - tuloksia ja tulkintoja.
11.30	Ruokailu / Suomen keskiajan arkeologian seuran syyskokous
13.00	Markus Hiekkänen Varikkoniemen vaiheita.
13.30	Eeva-Maria Viitanen Hämeenlinnan Varikkoniemen rakennukset.
14.00	Knut Drake Var låg Birger Jarls Taffwesta borg?
14.30	Kahvi
15.00	Päivi Luppi Hämeen linnan esinelöydöt ja Vanajavesi.
15.30	Päätöskeskustelu

Seminaari on avoin kaikille kiinnostuneille. Seminaarin hintaan 120 mk / 100 mk opiskelijoille sisältyy lounas ja kahvi sekä seminaariesitelmien lyhennelmät. Maksu suoritetaan seminaaripäivänä Hämeenlinnassa. Osanottajia pyydetään ilmoittautumaan 8.11. mennessä osoitteella Suomen keskiajan arkeologian seura, PL 286, 20101 Turku, tai puhelimitse 921-235 2555 (arkisin 9-12). Turusta järjestetään yhteiskuljetus linja-autoaseman laiturilta 16 kello 7.30. Yhteiskuljetukseen ilmoit-
taudutaan kuten seminaariin.

Perustutkimus Sääksmäen kihlakunnasta

Georg Haggrén

Keskiajan yhteiskuntahistoriaan perehtyneen Seppo Suvannon kirja *Yksilö myöhäiskeskiajan talonpoikaisyhteiskunnassa, Sääksmäen kihlakunta 1400-luvun alusta 1570-luvulle (Historiallisia tutkimuksia 193, Jyväskylä 1995)* on myöhäiskeskiaikaisen hämäläiskihlakunnan perustutkimus. Sääksmäen kihlakunnan keskus oli Sääksmäki, mutta kokonaisuudessaan kihlakunta oli varsin hajanainen. Se käsittää pitkänomaisen alueen, joka ulottuu etelän Somerolta pohjoisen Kulsialan pitäjän Längelmäkeen. Tulosten yleistettävyyden ja vertailukelpoisuuden kannalta erityisen arvokasta onkin se, että teos kattaa yksittäistä pitäjää laajemman kokonaisuuden, kihlakunnan.

Suvanto ei ole tarkoittanut työtään probleemakeskeiseksi vaan haluaa esittää yhtenäisen, systemaattisen kuvauksen hämäläisyhteiskunnan pohjalta huipulle, tilattomista rälssiin. Hän haluaa nostaa agraariyhteisön yksilöt esiin. Päämäärän huomioon ottaen on valitettavaa, että kirjassa ei ole hake-mistoja. Yksityiskohtaisen esitystavan ja pitkien luetteloiden vuoksi teos on raskaasti etenevä. Sitä ei voikaan pitää minään lukuelämyksenä. Yh-distettynä Suvannon aihepiiriltään hieman suppeampaan teokseen Satakunnasta (*Knaapista populiin, 1987*) tutkijoilla on nyt käytettävissään myöhäiskeskiajalta aina 1570-luvulle asti ulottuva yksityiskohtainen ja yhtenäinen yhteiskuntahistoriallinen perusta, jolta tutkimusta on hyvä viedä eteenpäin. Sääksmäen kihlakunnan osalta on lisäksi mikrokortteina julkaistu pitäjittäin, kylittäin ja taloittain kaikki Suvannon asiakirjoissa tapaamat maininnat isännistä ja muustakin väestä.

Valitettavasti kirjassa ei käytetä kuvituksena vastaavaa 1600-luvun kartta-aineistoa kuin Knaapista populiin -teoksesta löytyy. Nyt lukija joutuu tyytymään kirjoittajan karttojen pohjalta tekemiin johtopäätelmiin. Monien muiden ohella mm. myllystään kuulun Valkeakosken kylän kartta vuodelta 1641 olisi havainnollistanut tekstiä.

Suvanto selvittää teoksessaan asutuksen kehitystä: ikää, tiivistymistä, uudisasutusta ja autioitumista. Suomen vanhimman säilyneen tuomiokirjan avulla hän on yksittäisten talojen tarkkuudella pystynyt selvittämään alueen asutuksen 1500-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopulla eli tavoittanut 30 vuotta varhaisemman tason kuin kukaan ennen tätä. Lisäksi teoksessa on asutuksen läpileikkaukset vuosilta 1539, 1543, 1556 ja 1571.

Rälssin omistukset jäivät alueella vielä vähäisiksi. Ne keskittyivät

Vanajan vesireitin varrelle Hattulan kihlakunnan vastaiselle rajalle, lähelle Hämeenlinnaa. Kihlakunnassa ei ollut kuin kolme keskiaikaista kartanoa (Jutikkala, Lahinen, Solberga) ja niidenkin merkitys jäi varsin vähäiseksi. Kihlakunta pysyi siis 1500-luvulle saakka leimallisesti talonpoikaisena.

Teoksessa analysoidaan myös talollisten varallisuus ja suhteet esivaltaan. Hämeen härkätie kulkijoineen sekä Hämeenlinnan rakentaminen ja huolto ovat olleet esivallan kihlakunnan asukkaille mukanaan tuomia rasitteita. Vähäistä niskurointia vakavammasta vastarinnasta ei alueelta ole tietoja. Vastustusta esiintyi mm. vuosina 1506-10, jolloin linnassa oli aktiivinen rakennusvaihe. Mielenkiintoisia ovat mm. tiedot kalkkikivitoimituksista Kalvolan, Saarioisten ja Pälkäneen alueelta Hämeenlinnaan - ja jopa Viipuriin. Rakentamiseen viittaavat myös maininnat Clemet mwurmestaresta ja Tegil Peristä 1500-luvun alun Sääksmäeltä. Kihlakunnan eräomistusten analyysi on pyyntitalouden ja turkiskaupan tutkimuksen kannalta arvokas.

Suvanto on sisällyttänyt kirjaansa yksityiskohtaisen henkilönimistön analyysin. Alkuperäinen hämäläinen kutsumanimistö katosi alueelta jo 1300-luvun kuluessa. Tilalle tulivat pääasiassa kristillisperäiset nimet. Analyysinsa avulla Suvanto on pystynyt kartoittamaan millä alueilla vierasperäinen vaikutus on suurin. Kihlakunnan keskuseuduilla ruotsalais- ja etenkin saksalaisperäisiä nimiä löytyy suurten kylien laidoilta. Suvannon mukaan kyseessä oli pääosin turkisten välittäjiä ja käsityöläisiä. Ilmiön aiheuttanut muuttoliike on keskiaikaista, Kustaa Vaasan ajalla se oli vähintään tyrehtymässä. Aivan toisenlaista perua on kihlakunnan kaakkoiskulman Somerniemen kappelin runsas ruotsalainen nimistö. Kyseessä on Suvannon mukaan ehkä jo 1300-luvulta periytyvän ruotsalaisen asutusvirran kärki.

Tutkimus keskiajan lopun Sääksmäen kihlakunnasta tarjoaa keskiajan maaseutuarkeologialle erinomaisen pohjan. Tutkimuksesta ilmenee hämäläisen asutuksen rakenne ja yhteisön toiminta. Työssä perehdytään historiallisten lähteiden kautta käsityöhön, kauppaan ja turkistalouteen. Unohtaa ei sovi myöskään vertailumahdollisuuksia, joita tämä kirja tarjoaa nuoremman rautakauden yhteisötutkimukselle.

Frälseman, bonde, torpare

Knut Drake

Jordbruket var den ekonomiska ryggraden för samhällsutvecklingen i det medeltida Sverige. Det upprätthölls av fyra odlarkategorier - torpare, bönder, lågadel och storgodsägare. Uppkomsten av dessa kategorier och deras inbördes förhållanden är därför av stort intresse för alla som sysslar med medeltidens historia.

Historikern Sigurd Rahmqvist, medarbetare i projektet Det medeltida Sverige, disputerade nyligen i Stockholm med avhandlingen *Sätesgård och gods, De medeltida frälsegodsens framväxt mot bakgrund av Upplands bebyggelsehistoria* (Upplands fornminnesförenings tidskrift 53, 1996). Genom en djupanalys av förhållandena på ett mycket begränsat område - några socknar i norra Uppland - tecknar han bakgrunden till den agrara utvecklingen i det senmedeltida Sverige.

Rahmqvist behärskar och utnyttjar det knapphändiga arkivmaterialet till fulländning, men nöjer sig inte enbart med detta. Han rör sig dessutom med sakkunskap inom alla tänkbara angränsande discipliner. Han studerar den naturgeografiska miljön i regionen, beaktar frekvensen av fornlämningar och utnyttjar ortnamnsforskningens resultat. Med hjälp av genealogiska tabeller tecknar han den sannolika arvgången för olika godskomplex.

Det är intressant att läsa att den medeltida godsbildningen i huvudsak tillgick i laga ordning. Jord byte ägare genom köp, byte, arv eller giftermål. Vissa ätter, sådana som de senare Oxenstiernorna, Vasarna, Sparrarna, Bielkarna osv., var sedan förhistorisk tid i besittning av stora godskomplex, men de fria bönderna var starka nog att hävda sin självständighet.

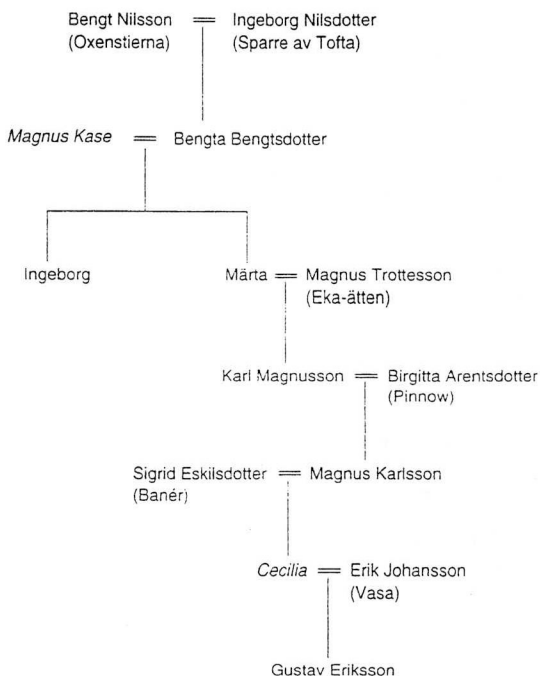
Enligt Rahmqvist var Alsnöstadgan av år 1279 (icke 1280) av stor betydelse för bönderna. Många av dessa kunde stärka sina samhällseliga positioner och utöka sitt markinnehav tack vare den med skattefrihet förenade rusttjänsten. Det växande behovet av arbetskraft tillfredsställdes med hjälp av torparväsendet, som uppstod då de tidigare trälarna ersattes med jordbruksarbetare som fick sin avlön i form av odlingsjord.

Tillkomsten av nya samhällsklasser gav förutsättningar för flexibilitet i det svenska samhället. En medlem av det nya frälset hade chanser att komma upp sig genom att tjäna på kronans borgar och kunde t.ex. genom giftermål alliera sig med högaristokratin. Ett exempel på detta är väpnaren Magnus Kase, som gjorde sig en förmögenhet som ståthållare på Tavastehus,

köpte upp jord i norra Uppland och gifte in sig i klanen Oxenstierna.

Rahmqvist menar att lågfrälsets frammarsch också avspeglar sig i kyrkoarkitekturen. De romanska kyrkorna från 1100- och 1200-talen är genomgående uppförda som gårdskyrkor av det gamla högfrälset medan man omkring år 1270 övergick till att med gemensamma krafter bygga gotiska salskyrkor i byarna. Högfrälset valde då att i stället hävda sin särställning genom att uppföra befästa sätesgårdar. Dessa privata borgar från 1300-talet spelade knappast någon roll för rikets försvar, men tjänade som prestige-symboler och var nyttiga i händelse av mindre konflikter grannar emellan.

På grund av det sköra materialet är många av Rahmqvists resonemang spekulativa, men de väcker intresse och manar till fortsatt diskussion. Hans syn på bakgrunden till kyrkoarkitekturens utveckling bekräftas av forskningsresultat i Danmark (se Axel Bolvig, *Bondens Billeder*, 1993).

Tabell som visar hur Magnus Kases ägor i Films socken har gått i arv till Gustav Vasa (Rahmqvist 1996, 254).

Naantalın kirkon tutkimukset

Kari Uotila

Naantalın keskiaikaisen luostarin ja kirkon arkeologiset tutkimukset alkoivat jo 1870-luvulla, kun nuori Reinhold Hausen kaivoi esiin kirkon ympärillä olleen laajan raunioalueen. Hänen jälkeensä kirkossa on tehty suurempia tutkimus- ja korjaustöitä ainakin 1940-luvulla ja viimeksi 1960-luvulla Henrik Liliuksen johdolla. Hänen mukaansa kivinen luostarikirkko valmistui vuoteen 1462 mennessä, mutta uusimpien tutkimusten mukaan (Markus Hiekkänen) kivinen kirkko olisi ollut valmis varmuudella vasta 1490-luvulla.

Naantalın seurakunnalla on ollut jo pitkään ajatuksena rakentaa länsitornin vieressä olevaan kapeaan S-huoneeseen kirkossa tarvittavia sosiaali- ja varastotiloja. Niinpä vuonna 1996 käynnistyneet tutkimukset keskittyvät S-huoneeseen, joka on jäänyt aikaisempien tutkimusten sivuun. Hausenin tutkimusten perusteella tiedetään kuitenkin, että sen paikalla on sijainnut keskiajalla luostarikirkon munkkisakaristo, joka on ollut yksi kirkon tärkeimpiä sakraalitiloja.

Vuosien 1996-97 tutkimukset eivät ole yhtä laajoja kuin aikaisempien vuosikymmenien hankkeet, mutta tällä kertaa tutkimuksissa ovat mukana niin arkeologit kuin luonnontieteilijätkin. Syksyllä vuonna 1996 kaivaukset keskittyvät S-huoneeseen, jossa on tarkoitus kaivaa 2-4 metrin paksuiset maakerrokset. Keväällä vuonna 1997 kaivaukset keskittyvät kirkon eteläpuolelle, jossa tutkimuskohteena on mahdollinen luostarin yrttitarha. Kaivausten lisäksi kirkossa tehdään rakennusarkeologisia tutkimuksia, jolloin tutkitaan vanhoja muureja ja avataan uudelleen vanha keskiaikainen ovi-
aukko.

Tutkimukset tehdään museoviraston valvonnassa ja tutkimuksia johtaa Muuritutkimus ry:n puolesta FL Kari Uotila. Mukana kaivauksilla ovat myös arkeologian opiskelijat Päivi Hakanpää ja Maria Tamminen sekä historian opiskelija Markus Kivistö ja naantalilainen opiskelija Maria Ruostepuro.

Nykypäivänä arkeologisiin tutkimuksiin liittyvät oleellisena osana monipuoliset luonnontieteelliset tutkimukset, joiden avulla saadaan kokonaan uutta tietoa esimerkiksi Naantalın alueen kasvillisuudesta luostarin aikoina ja voidaan löytää esimerkiksi satoja vuosia vanhojen lääkekasvien kasvijänteitä tai siitepölyjä. Kasvi- ja kasvillisuustutkimuksia tehdään Turun yliopistossa (Dos. Terttu Lempiäinen) ja Geologisessa tutkimuskeskuksessa (Dos. Irmeli Vuorela). Alueen geologista historiaa selvittää geologian opiskelija

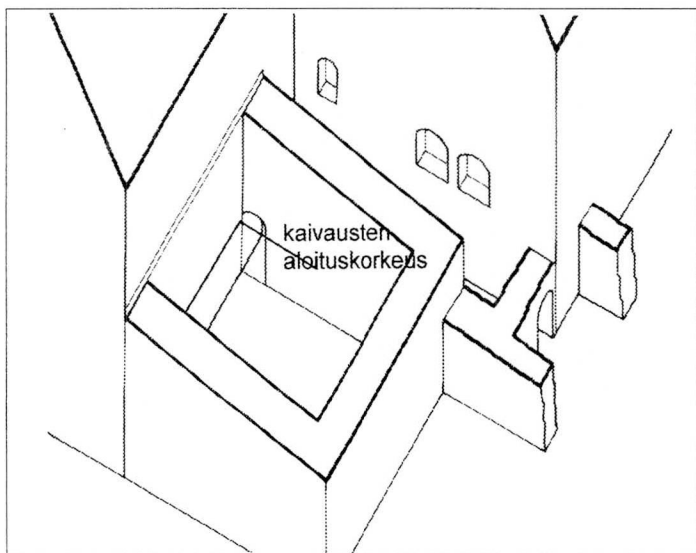
Jan-Erik Wahlberg ja myös kaivauksien luut analysoidaan.

S-huoneen kaivaukset ovat päättymässä lokakuun puolivälissä ja muutamia alustavia havaintoja voidaan jo kertoa. Kaivausten löytöaineistoon kuuluu kaksi keskiaikaista brakteaattia, metallihela, punasavikeramiikkaa, rautanauvoja ja erityisen runsaasti korkeatasoista tasolasia sekä alkujaan sakariston holvissa olleita muototiiliä.

Naantalın luostarikirkon rakennusvaiheista on saatu pieniä lisäviitteitä, kuten se, että alueella on ollut vilkasta ihmistoimintaa ennen kivisen/tiilisen sakariston rakentamista.

Toinen mielenkiintoinen havainto on se, että sakaristossa ja muissakin S-huoneen keskiaikaisissa rakennusosissa on selvästi kaksi eri-ikäistä käyttövaihetta, joista nuorempaan on liittynyt laattatiilinen lattia. Vanhemman ja nuoremman sakariston lattian välillä on lähes puolen metrin paksuinen täytömaakerros, josta ei ole tullut ajoittavia löytöjä.

S-huoneen itäpäädyssä sijaitsee keskiaikainen spiraaliportaikko, jonka alkuperäinen oviaukko on kaivettu esiin noin kolmisen metriä nykyisen lattiapinnan alta. Oviaukko on täytetty myöhemmissä vaiheissa kivillä ja maalla ja portaikon kaivaminen kokonaan esiin on tutkimusten seuraava tavoite.

*S-huoneen paikalla keskiajalla olleen
munkkisakariston hahmotelma (Lilius 1968).*

Castella 2

Nyköpingissä vuonna 1993 järjestetyn Castella maris Baltici -symposiumin julkaisu on vihdoinkin ilmestynyt. Sen ovat toimittaneet Magnus Josephson ja Mats Mogren. Julkaisija on Södermanlands museums förlag, mutta Suomen keskiajan arkeologian seura on lunastanut osan painoksesta käyttöönsä.

Teos sisältää 32 artikkelia ja sivumäärä on 247. Kirja on saman kokoinen kuin Castella 1, mutta sidottu koviin kansiin. Seuramme lisäksi ovat monet ruotsalaiset säätiöt osallistuneet kustannuksiin ja hinta on sen ansiosta kohtuullinen.

Castella maris Baltici 2 maksaa 190 mk ja sen voi ostaa Tiedekirjasta, Kirkkokatu 5 A, 00170 Helsinki. Seuran jäsenet saavat sen suoraan yhdistykseltä hintaan 160 mk. Postikuljetuksesta peritään 30 mk. Castella maris Baltici 1:n hinta on 1.10.1996 alkaen 95 mk Tiedekirjassa ja jäsenhinta on 80 mk. Turussa kirjoja voi ostaa myös Henrik Asplundilta, Arkeologian osasto, Juslenia, Turun yliopisto.

Kaikkein edullisinta on ostaa julkaisuja Hämeen linna -seminaarin yhteydessä 22.11.1996, jolloin säästyy lähetyskuluilta. Etukäteis-tilaus jäsentiedotteen mukana lähetetyllä lomakkeella on kuitenkin toivottava, jotta rahastonhoitaja voi kirjoittaa kuitit valmiiksi.

Castella maris Baltici

1. osa 1993

(sisältää Turun
symposiumin esitelmät)
jäsenhintaan 80 mk!

2. osa 1996

(sisältää Nyköpingin
symposiumin esitelmät)
jäsenhintaan 160 mk!

Tilaa oheisella
lomakkeella!

Castella 4

Syyskuun loppupuolella pidettiin neljännen Castella maris Baltici-symposiumin suunnittelukokous Tallinnassa. Tällöin selvisi että virolaiset ystävämme suunnittelevat melko poikkeavan ohjelman ensi vuodeksi. Viisipäiväisen symposiumin pääpaino on linnaekskursioissa.

Tavanomaisia esitelmiä ei pidetä, vaan puheet keskitetään yhteen ainoaan päivään, jolloin esitetään 5-6 symposiumin varsinaiseen aiheeseen liittyvää puheenvuoroa. Muut osallistujat esittävät sanottavansa posterien muodossa. Posterien pohjalta laaditaan sitten artikkelit seuraavaa Castella-julkaisua varten.

Symposiumin osanottajamäärä rajoitetaan käytännön syistä 45:een ja etusija on tietenkin niillä, joilla on esitelmä tai posterit tarjottavanaan. Suomen osuudeksi tulee näin ollen 3-4 paikkaa. Symposiumin teemaksi kaavaillaan *Methods and Categories in Castle-Research* ja ajankohdaksi 10.-14.9.1997. Eri tahoilta on kuitenkin esitetty toivomuksia, että symposiumi järjestettäisiin jo elokuun viimeisen viikon aikana.

K.D.

Hiekkanen luennoi

Dosentti Markus Hiekkanen luennoi Turun yliopistossa aiheesta *Turun keskiaikainen hiippakunta ja kirkkorakentaminen 1260-1560*. Luennot pidetään seuraavasti:

Ke 06.11. 16-20 ls IX

To 07.11. 10-14 ls X

Ke 13.11. 16-20 ls IX

To 14.11. 10-14 ls X

Ke 20.11. 10-14 ls XIX

To 21.11. 10-14 ls X

Seuraava jäsentiedote

ilmestyy 21.2.1997.

Siihen tarkoitettu aineisto

tulee toimittaa

seuran osoitteeseen

viimeistään kolme viikkoa

ennen julkaisupäivää!

Henkilöuutisia

Keskiajan arkeologian professuuri Aarhusin yliopistossa, joka on ollut jäädytettynä siitä asti kun Olaf Olsenista tuli valtionantikvari, on jälleen täytetty. Virkaan oli seitsemän hakijaa ja siihen on 1.4.1996 lähtien nimitetty *Else Roesdal*, joka kauan on vastannut keskiajan arkeologian opetuksesta Aarhusissa. Else Roesdal on tunnettu mm. suurten kansainvälisten näyttelyiden, kuten Viking og Hvidekrist-näyttely vuonna 1992, organisaattorina.

Thomas Wallerström, joka viime keväänä oli seuramme vieraana Turussa ja Helsingissä, on muuttanut Lundiin. Elokuun alusta hän toimii tutkija-assistenttina sikäläisessä arkeologian laitoksessa. Tämä on ns. ihannetyö; neljän seuraavan vuoden aikana Thomaksen ainoana tehtävänä on suorittaa tutkimuksia oman valintansa mukaan. Parhaassa tapauksessa hän voi vielä saada kahden vuoden lisäajan.

K.D.

Arx Tavastica 10

Hämeenlinna-Seuran julkaisusarjan Arx Tavastican nide nro 10 on ilmestynyt. Kirja on pienikokoinen ja heikosti sidottu, mutta sisältö on arvokas. Keskiajan tutkimuksen kannalta ovat seuraavat artikkelit mielenkiintoisia: *Timo Alanen*, Vanajaveden varren nimistöä, *Helena Edgren*, Veistoslöytö Hattulasta: harvinainen kaappimadonna, *Markus Hiekkänen*, Uusia tutkimuksia Hattulan Pyhän Ristin kirkossa, *Anna-Maria Vilkuna*, "Her fölger rekenskap på Taffuesthus slätt" ja *Päivi Luppi*, Hämeen linnan esilinna alkaa hahmottua. Kirjan voi tilata Päivi Lupilta, Vanhan pappilan tie 70, 13300 Hämeenlinna, tai ostaa seuramme syyseminaarissa.

K.D.

Suomen keskiajan arkeologian seura - Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry:n tarkoituksena on edistää keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimusta ja korkeakouluopetusta. Yhdistys järjestää seminaareja ja esitelmätilaisuuksia sekä harjoittaa julkaisutoimintaa.

Puheenjohtaja : Knut Drake
(921) 2620 195

Sihteeri : Minna Sartes
(921) 2500 552
minna.sartes@pp.kolumbus.fi

Rahastonhoitaja : Leila Airikka-Drake
(921) 2352 555
